

**Натисніть тут, щоб
купити книгу на сайті
або замовляйте за телефоном:
(0352) 51-97-97, (067) 350-18-70,
(066) 727-17-62**

Серія «Ім'я на обкладинці»

Олександр Гаврош

ТАЄМНИЦЯ ЕРДЕЛІ

Серію «Ім'я на обкладинці» засновано 2016 року.

Випуск VIII

Ця книга відкриває завісу життєпису, творчості,
думок і прагнень оригінального й талановитого
художника ти письменника

Альберта Ерделі.

Він народився й здебільшого творив на Закарпатті,
та, безперечно, був людиною світу.

Подиву й захоплення гідний митець!

Для широкого кола читачів.

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу видавця*

Навчальна книга — Богдан,
просп. С. Бандери, 34а, м. Тернопіль, 46002,
тел./факс (0352) 52-06-07; 52-05-48
office@bohdan-books.com www.bohdan-books.com
Збукт: (0352) 43-00-46, (067) 3504817
Книга поштою: тел.: (0352) 51-11-41, (067) 3501870,
mail@bohdan-books.com
тел.: (044) 296-89-56; (095) 808-32-79, nk-bogdan@ukr.net

І. ПЕРЕДНЄ СЛОВО

У своїх нотатниках один із найвидатніших українських художників ХХ століття Адальберт Ерделі неодноразово вживає слово «таємниця». Наприклад, так: «Кожен сам для себе є найбільшою таємницею. Людина дивним чином є все і ніщо. Людина є все, коли вірить у свої безмежні сили, і ніщо, коли усвідомлює свою безконечну слабкість».

Або так: «Я не питаю про жоден твір, як він народився. Адже в цьому полягає таємниця кожного художника».

Отож, кожен митець має свою таємницю. Однак у самого Ерделі, схоже, секретів значно більше. Бо для нього самого «таємниця — у вічній переміні. Це і є таємниця створення, мистецького творення, природи, життя».

Ерделі прожив таке неймовірне життя, що про нього слід писати не тільки монографії, але й романи, п'єси, знімати кіно. Для Закарпаття

XX століття це — ключова постать у мистецтві і, мабуть, у культурі загалом. Саме тому ми й вирішили зосередити свою увагу на цій загадковій особистості. На щастя, вже опубліковані його літературні записи і щоденники, що дають чимало поживи для роздумів.

Ця книжка, що складається з публікацій різних років, не розгадування секретів Адальберта Ерделі, а тільки спроба наблизитися до них. Бо, як стверджує сам художник: «Таємницею є те, що знає тільки один».

Окрім того, в нашому виданні вміщено перше художнє осмислення життя Ерделі — біографічна драма «В Парижі гарне літо...», написана за його щоденниками.

II. НЕВІДОМИЙ ЕРДЕЛІ

50 фактів із життя одного з найвидатніших українських художників

Ім'я Адальберта Ерделі потрохи повертається до нас із напівзабуття. Свідченням цьому є два розкішні альбоми, видані у 2007 році. Особливо цінним є дослідження Івана Небесника, який по суті створив першу біографію художника. То що ж це за таємничий художник, який заснував цілу закарпатську школу живопису, міг безбідно жити в Парижі чи Мюнхені, але попри все — повернувся до Богом забутого краю, аби померти тут в опалі і нестатках.

- Народився художник 1891 року під українським прізвищем Гриць в селі Климівця на Іршавщині. Коли Адальберту було десять

років, батько, сільський учитель, змушений був під тиском державної політики мадяризації змінити прізвище зі слов'янського на угорське. Так Гриці стали Ерделіями. Слово «Ерделі» з угорською означає «лісовий край». Саме так називали цю частину Карпат.

- За віросповіданням Адальберт Ерделі — греко-католик. Мав десять рідних братів і сестер. Молодший брат Ян теж став художником.
- Надзвичайно обдарований. В Угорський королівський художній інститут вступив без спеціальної підготовки. Вже на старших курсах на запрошення відомих угорських художників Шімона Голлоші та Кароя Ференці бере участь у найвідоміших мистецьких угорських колоніях — в Нодьбані (Баю-Маре) та Кечкеметі.
- У Мукачівській гімназії Ерделі, окрім малюнка, викладав гру на скрипці. Музика супроводжувала художника впродовж усього життя. В оркестрі Сигітської учительської семінарії грав на віолончелі. Захоплювався класикою. Зокрема, відвідував відомий оперний театр «Ла Скала» в Мілані. Так любив музику, що радив своїм учням, коли малю-

Батьки Ерделі

ють, щось наспівувати чи насвистувати. Удома Ерделі грали сімейним оркестром: Адальберт — на роялі, брат Ян — на контрабасі, а інший брат Владислав — на скрипці.

- Чотири роки (1917–1921) був директором Мукачівської горожанської школи.
- З 1922-го по 1926 рік провів у Німеччині. (Мама Ілона Цайскі — німка). Вже через рік мав персональну виставку в одному з найзнаменитіших виставкових залів — «Скляному палаці» Мюнхена. Відвідав чи не всі відомі німецькі музеї.
- У 1924 році як кореспондент однієї з найбільших баварських газет малює Адольфа Гітлера на судовому процесі в Мюнхені. Вдруге фюрера намалював значно пізніше — в образі чорта, коли його кохану Магду затримали на кордоні з Італією. Під час війни згаданий портрет замалював.
- У 1925 та 1926 роках здійснює великі подорожі в Італію та Швейцарію. Побачив там чимало світових шедеврів.
- Неймовірний педант в одязі. Отримавши після затижного періоду бідкування тисячу марок за портрет мюнхенського барона, Ерделі насамперед мчить у пральню, де через заборгованість затримали 26 (!) його сорочок.

- Велику увагу приділяв зовнішності. Мав свого постійного майстра манікюру та педикюру.
- Забобонний. Мав звичку до всіх побачених шедеврів торкатися перснем, аби частка геніальності передалася йому. Умудрився торкнутися навіть до скульптур Мікеланджело, які були під охороною монахів.
- Був побожним. Малюючи Христа на картині «ХХ століття», молився і постився. У щоденниках неодноразово веде діалоги з Господом.
- У 1929 році їде на два роки до Франції. Творче відрядження Ерделі оплатило Міністерство шкільництва й освіти Чехословаччини. Через затримку грошей неодноразово у Парижі голодував. У Франції пережив найдраматичніше своє кохання з красунею і багатійкою Женев'єв Гожар. Наслідком поїздки стали успішні виставки в Парижі та Брюсселі, а також — в Празі, Братиславі, Брно.
- Неймовірно працюючий. У 1934 році його доробок уже нараховував тисячу картин, намальованих олією. Причому творив надзвичайно швидко. Портрет міг намалювати за дві години.

- Періоди бідності в Ерделі постійно чергувалися із заможним життям. Наприклад, на початку 1930-х він мав один з перших автомобілів в Ужгороді. За одну картину міг заробити 5 тисяч крон — утричі більше за свою місячну учительську платню. Для порівняння, вартість батьківського маєтку була оцінена в 15 тисяч крон.
- У 1937 році Міністерство освіти і шкільництва Чехословацької Республіки придбало картину Ерделі за 12 тисяч крон. На ці гроші він планував поїхати на три місяці до Лондона — на творчі студії. Завадили складна політична обстановка на Закарпатті та наближення війни.
- Добре володів шістьма мовами (угорською, українською, словацькою, чеською, німецькою, французькою), але по-російськи говорив слабо. Перебуваючи в 1955 році у санаторії «Синяк» в одній кімнаті з двома російськомовними сусідами, у листі до дружини зауважує: «Живу з двома старшими чоловіками, до яких, коли звертаюся по-російськи, то думають, що по-японському. Добре, що якимось розуміємо один одного».
- У 1937 році знову живе в Італії. У тому ж році на кілька місяців їде на творчі сту-

дії до Польщі. Відвідує Варшаву, Краків, Львів.

- Часто хворів. По кілька місяців через хвороби не бував на роботі. Переніс два інфаркти.
- Працював в учительській семінарії під керівництвом Августина Волошина. Відомо, що намалював портрет свого директора, який, на жаль, не зберігся. Мав найвищу — восьму категорію оплати праці вчителя.
- Тривалий час не мав власного помешкання, винаймав житло. Мешкав у флігелі Ужгородського замку навпроти учительської семінарії, де викладав малювання. Звідти змушений був піти через конфлікт із єпископом Олександром Стойкою. Адже у замку знаходилася богословська семінарія, а Ерделі почав жити з 17-річною Магдою без шлюбу.
- Будинок на вулиці Тихій отримав як подарунок від чеського інженера Яна Грузи, який керував будівельними роботами в Чопі. У 1938 році, коли угорці дали чехам на евакуацію один тиждень, той не встиг продати особняк і подарував його своєму приятелеві-художнику. З того часу саме це місце сприймається як Ерделівське гніздо.

- Тричі засновував професійне об'єднання художників Закарпаття. У 1931 — за Чехословаччини, у 1939 році — за Угорщини і в 1945 році — за СРСР. Всі три рази був обраний його головою, що свідчить про незаперечний авторитет Ерделі.
- Відзначався дотепністю та іронією. Наприклад, ось яку характеристику дав своєму колезі: «Дюла Віраг має портрети і жанрові картини, намальовані з великими фаховими знаннями. Всі ці знання він набув у Мюнхені. Його професійні знання не можна не визнавати. Таких художників, як він, у Мюнхені є щонайменше тисяч шість».
- Мав приятні стосунки з багатьма можновладцями, причому абсолютно різних поглядів. Від чехословацького губернатора Підкарпатської Русі Костянтина Грабаря, екс-міністра внутрішніх справ Угорщини та комісара окупованого Закарпаття Міклоша Козми до Івана Туряниці, голови Народної Ради Закарпатської України та головного комуніста області. Усіх їх зафіксував на портретах. По суті сам створив галерею багатьох відомих осіб.
- У серпні 1945 року здійснив тритижневу поїздку по Закарпаттю з видатними укра-

Адальберт Ерделі з нареченою Аглаєю Серені

- їнськими інтелігентами — письменниками Павлом Тичиною, Миколою Бажаном, Юрієм Яновським; артистами Гнатом Юрою, Наталією Ужвій, Амвросієм Бучмою; живописцями Василем Касіяном (голова Спілки художників УРСР) та Миколою Глущенком.
- Одним із наслідків цієї мандрівки став відомий вірш Павла Тичини «Будь здорова, Закарпатська Україно!». Згодом під час відвідин Києва Ерделі зупинявся у Глущенка вдома. Останній також володів французькою та німецькою мовами.
 - У тому ж році заснував в Ужгороді художню Академію, де став директором, а викладали в основному його учні, пізніше відомі українські художники. Згодом академію перетворили на Ужгородське училище декоративного і прикладного мистецтва. На своїх уроках Ерделі вчив сільських хлопців не тільки живопису, але й як зав'язати краватку, користуватися приборами для їжі, поводитися з дамами, зі старшими.
 - Перший шлюб Ерделі взяв із працівницею банку Сільвією Яніш 7 січня 1947 року. Він тривав... два тижні. Художникові було тоді 55 років, з яких 14 — він перебував у громадянському шлюбі з Магдою.